

Розділ III. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР РЕГІОНУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

doi: 10.15330/msuc.2019.21.55-59

Леся Височан,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фахових методик і технологій
початкової освіти,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
(м. Івано Франківськ, Україна)

Lesia Vysochan,

Ph. D.(Pedagogy), Candidate of Pedagogical sciences,
associate professor,
Department of Professional and Methods and Technologies
of Elementary Education,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)
lesjavusochan@gmail.com
ORCID 0000-0002-8278-5005

Світлана Мілевська,

кандидат біологічних наук,
директор Нижньоберезівської гімназії Косівської
районної ради Івано-Франківської області
(с. Нижній Березів, Косівський район,
Івано-Франківська область, Україна)

Svitlana Milevska,

Candidate of Biological Sciences,
Director of the Nyzhny Berezivska Gymnasium
of the Kosovsky District Council of Ivano-Frankivsk Region
(Nizhny Bereziv village, Kosiv district,
Ivano-Frankivsk region, Ukraine)
svetmil20@gmail.com
ORCID 0000-0002-3820-3262

УДК 371.8

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ЕКОЛОГО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Анотація. Соціальне та природне середовище впливає на формування особистості школяра, причому не тільки макросередовище (умови існування, що оточують людину в суспільстві), але й мікросередовище – умови, створені безпосередньо в освітній установі. Краєзнавство, що поєднує в собі відомості природознавчі, історичні, мистецтвознавчі, з історії літератури, науки тощо, відіграє в цьому процесі вирішальну роль.

Результатом професійної підготовки вчителя до еколого-краєзнавчої роботи у школі є краєзнавчі знання, уміння і навички. Окрім того, майбутній учитель усвідомлює взаємовплив його еколого-краєзнавчої підготовки на результати майбутньої професійної діяльності, свою роль у житті рідного краю, моральну спрямованість краєзнавчих знань. Він вчиться дивитися на навколишній світ не очима споживача, а очима творця, діяча, активного учасника перетворень, удосконалення навколишнього життя. Професійна підготовка вчителя початкових класів до майбутньої професійної діяльності є цілісним процесом, об'єднаним спільністю педагогічних цілей, завдань, функцій, спрямованих на досягнення кінцевого результату.

Ключові слова: краєзнавство, природне середовище, соціальне середовище, педагогічна проблема, учитель початкових класів.

PREPARATION OF FUTURE TEACHERS FOR ECOLOGICAL-LOCAL WORK IN PRIMARY SCHOOL

Abstract. The social environment plays a crucial role in shaping the personality of the pupils. And not only the macro environment (the conditions of existence that surround the person in society), but also the microenvironment - the conditions created directly in the educational institution. Pedagogically competent micro-environment in the formation of personality arouses interest and desire to influence its character, which activates the process of education. The natural and social environment and their influence on the formation of personality allow us to distinguish local history as a complex science, combining information science (in turn complex), historical, art, history of literature, science and more. Local history as a pedagogical problem has always aroused great interest among researchers, since there is no other such comprehensive means of education and upbringing of man, which would include nature and history, economy and politics, culture and life of people of their native land. The result of the teacher's professional preparation for environmental studies is local knowledge, skills and skills. In addition, the future teacher is aware of the mutual influence of his environmental studies on the results of future professional activity, his role in the life of his native land, the moral orientation of local lore. He learns to look at the outside world not through the eyes of the consumer, but with the eyes of the creator, the figure, the active participant of transformations, the perfection of the surrounding life. Multiple subject teacher preparation for future professional activities is a holistic process, united by a community of pedagogical goals, tasks, and functions aimed at achieving the end result.

Keywords: local history, natural environment, social environment, pedagogical problem, elementary school teacher.

ВСТУП

Постановка проблеми. Гармонізація стосунків суспільства й природи вимагає, насамперед, ціннісного ставлення людини до навколишнього природного середовища, якого можна досягти тільки на основі знання законів природи, логіки природних процесів, що вирішується на державному рівні засобами освіти із чітким визначенням завдань, які передбачають зміни у професійній підготовці педагогічних фахівців загалом та фахівців початкової школи зокрема.

Національна доктрина розвитку освіти в Україні XXI століття, Державний стандарт початкової загальної освіти в Україні, Концепція національного виховання та ін. законодавчі акти проголошують освітніми пріоритетами забезпечення гармонійного й різнобічного розвитку особистості, формування в неї цілісної картини світу. Згідно із зазначеною концепцією, любов до рідного краю, знання культурно-історичних традицій, морально-етичної спадщини, історії і сучасності є одним з найважливіших аспектів готовності вчителя початкової школи до професійної діяльності, а готовність студентів до еколого-краєзнавчої роботи є одним із напрямів розвитку системи педагогічної освіти, зумовленої професійними вимогами та загальною потребою розв'язування назрілих проблем.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Порушена в назві статті наукова проблема досліджується в таких аспектах: підготовка вчителя до екологічного виховання на краєзнавчому матеріалі (Г. Буковська, С. Глазачев, С. Совгіра та ін.); використання краєзнавчого матеріалу для розвитку самостійності учнів (В. Буряк та ін.), формування пізнавальної активності підлітків у процесі вивчення рідного краю (О. Бородай, Н. Дрок та ін.). За останніх років проводяться дослідження, спрямовані на науковий супровід краєзнавчої роботи в початкових класах. Методику туристсько-краєзнавчої роботи з молодшими школярами розглядають М. Рафалюк та Н. Андрощук, дидактичні умови та методику використання краєзнавчого матеріалу на уроках у початкових класах досліджують Н. Огієнко, М. Кузьма-Качур та ін.

Ми розглянули праці В. Бенедюк, В. Обозного, О. Тімець, присвячені проблемі підготовки вчителя до проведення краєзнавчо-туристської роботи з учнями. У деяких з них автори розкривають власне бачення ролі краєзнавчо-туристської роботи в освіті, розглядають методику її проведення у вищих закладах освіти. Так, дослідження О. Тімець присвячені теоретико-методичним основам підготовки майбутніх учителів до краєзнавчо-туристської роботи (Тімець О. В., 2011). В. Обозний розглядає теоретичні й організаційно-педагогічні аспекти краєзнавчої підготовки вчителя (Обозний В. В., 1998). Автори відзначають, що за сучасних умов мета діяльності вчителя полягає в тому, щоб розкрити зростаючому поколінню багатство народної творчості, національної мови і культури, пропагувати необхідність збереження природи, примноження її багатств і того, що історично накопичене народом.

Аналізуючи проблему підготовки майбутніх учителів початкової школи до еколого-краєзнавчої роботи, зазначимо, що розвиток теорії та практики вищої педагогічної освіти певним чином пов'язані із краєзнавчими аспектами, реалізація якого знайшла відбиток у наукових напрацюваннях учених (Байбара Т.М., 1998; Біда О.А., 2003; Лосюк П., 2007; Обозний В. В., 1997; Совгіра С.В., 2009).

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті - обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до проведення еколого-краєзнавчої роботи в початковій школі.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для реалізації мети дослідження використано такі методи дослідження: теоретичні – аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури в контексті означеної проблеми; емпіричні – спостереження, вивчення результатів навчальної діяльності суб'єктів педагогічного процесу, за допомогою яких вивчався стан готовності майбутнього вчителя до еколого-краєзнавчої роботи в початковій школі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати аналізу нормативних освітніх документів, джерельної бази, а також власний педагогічний досвід указує на те, що за останні роки роль краєзнавчої роботи в системі професійної підготовки значно підвищилася,

однак масова школа до цих пір не має загальнодержавних програм з краєзнавства. Спостереження за станом навчально-виховної діяльності у вищих закладах освіти, вивчення досвіду краєзнавчої роботи зі школярами свідчить, що ця робота проводиться на низькому рівні або взагалі відсутня.

Узагальнюючи психолого-педагогічні дослідження та результати аналізу освітньої практики в Україні з проблеми підготовки студентів педагогічних факультетів до краєзнавчої роботи в початковій школі, можемо виокремити три етапи розвитку цього процесу, які залежать від соціально-економічних умов, рівня розвитку науки, поглядів на необхідність використання краєзнавчих знань у початковій школі: розвиток досліджень, що дав поштовх розгортанню краєзнавчої роботи, формуванню «батьківщинознавчого принципу» (XVIII ст.); період бурхливого розвитку краєзнавства: уведення в шкільні навчальні програми елементів краєзнавства (з початку XIX ст. до середини XX ст.); формування різних аспектів краєзнавства як самостійних напрямів – історичного, географічного, етнографічного, фольклорно-мистецтвознавчого, господарчого, екологічного, літературного, педагогічного (з середини XX ст. – до нинішнього часу).

Краєзнавство як комплексна наука поєднує в собі відомості природознавчі, історичні, мистецтвознавчі, з історії літератури, науки тощо. Консолідуючим є той факт, що всі ці відомості стосуються однієї місцевості. І їх може бути безліч. За своєю суттю краєзнавство найбільш наближене до географії. Краєзнавство як педагогічна проблема завжди викликала в дослідників величезний інтерес, оскільки немає іншого такого всеосяжного засобу освіти і виховання людини, яке включало б природу і історію, і господарство, і політику, і культуру, і життєдіяльність людей рідного краю.

Поняття «краєзнавство» мало різний зміст. У 20-х роках XX ст. воно розглядалося як метод синтетичного вивчення якої-небудь визначеної відносно невеликої території, що виділяється за адміністративними, політичними або господарськими ознаками. У 30-х роках XX ст. краєзнавство визначалося як «громадський рух, що об'єднує місцеве трудове населення, яке бере активну участь в соціалістичному будівництві усього краю на основі усебічного його вивчення». Були також висловлювання про нього як про особливу науку, предмет викладання. Науковець А. Барков зазначав, що «краєзнавство є комплекс наукових дисциплін, різних за змістом і з спеціальними методами дослідження, які спрямовані у своїй сукупності до наукового і всебічного пізнання краю» (Барков А.С., 1961, с. 80).

Краєзнавство має різні напрями дослідження, проте ні в якій іншій науці воно не знаходить для себе таких придатних методів дослідження, як у географії. А. Барков вважав, що «об'єкт і методи вивчення географії і краєзнавства збігаються. Останнє можна і потрібно розглядати як «малу географію, точніше, як мале країнознавство» (Барков А.С., 1961, с. 71-78).

Аналізуючи енциклопедичні тлумачення сутності краєзнавства, можна зробити висновок, що і в сучасних, і в словникових та енциклопедичних виданнях радянського періоду краєзнавство трактується як «комплексна галузь знань про певну територію (край)» (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2001, с. 440). С. Гончаренко в Українському педагогічному словнику подає таке трактування терміна: «Краєзнавство – освітньо-виховна робота, яка полягає у всебічному вивченні на уроках і в позакласній роботі частини країни (області, району тощо)» (Гончаренко С.У., 2011, с. 179). Тут же ми знаходимо тлумачення слова «краєзнавчий» – такий, що «стосується до краєзнавства» (Гончаренко С.У., 2011, с. 460) та «компонент» – «складова частина чого-небудь, складник» (Гончаренко С.У., 2011, с. 446). У подальшому ми користуватимемося цими термінами як синонімами.

Зазначимо, що еколого-краєзнавча робота є складником екологічного краєзнавства. Головна мета еколого-краєзнавчої роботи, яку реалізує вчитель початкової школи, – виховання громадянина, що любить і знає свій край – територію, що і є об'єктом діяльності краєзнавців. Досягнення поставленої мети потребує розв'язання педагогом низки завдань:

- ознайомити учнів з історією (вивчення історії рідного краю, дослідження її нерозкритих сторінок) і сучасністю краю;
- сформулювати в учнів уявлення про різні напрями життя і діяльності населення свого краю;
- розвинути у школярів прагнення знати свій край, проводити дослідження географічних особливостей, рослинного і тваринного світу рідного краю;
- виховувати потребу оберігати і примножувати природу;
- сприяти розвитку особистих якостей учнів засобами краєзнавства.

Еколого-краєзнавча робота має комплексний, інтегрований характер дії на особистість і колектив, оскільки дає в руки педагога інструмент різностороннього впливу на вихованців:

- уможливорює глибоко вивчити особистість кожної дитини;
- реалізувати краєзнавчий принцип у вивченні основ наук;
- дає змогу побудувати педагогічний процес за однією з найефективніших методик – колективної творчої діяльності.

Отриманий під час еколого-краєзнавчої роботи матеріал озброює вчителя засобами, які сприяють тому, щоб нові знання стали результатом власної розумової діяльності дітей, глибокому взаємозв'язку між предметами і явищами дійсності. У цьому велику роль відіграє поєднання слова вчителя з об'єктами і явищами природи, матеріалами архівів, творами письменників та художників тощо.

Використання еколого-краєзнавчого матеріалу в процесі повідомлення нових знань полегшує можливість здійснити поєднання слова і засобів наочності. Якщо вчитель у певній послідовності сприяє посиленню розумового

розвитку учня, дає йому правильний напрям, то учні в результаті спостережень за доквіллям самостійно доходять правильних висновків про зв'язки між явищами, що вивчаються, і фактами.

Еколого-краєзнавча діяльність успішно пов'язує учня з навчальною діяльністю. Це дає можливість учителеві використовувати еколого-краєзнавчу роботу як засіб розширення кругозору і накопичення знань, формування інтересу до навчання. Еколого-краєзнавча робота сприяє кращому розумінню предметів, що вивчаються в школі. Пізнавальний інтерес змінює ставлення учнів до навколишньої дійсності і предметів, що вивчаються в школі, сприяє розвитку зв'язку школи з життям.

На виховний вплив еколого-краєзнавчої роботи вказували науковці М. Костиця та В. Обозний. Останній, зокрема, зазначав: «Вивчаючи рідний край, оволодіваючи пошуково-дослідницькими навичками, здійснюючи свої маленькі відкриття, краєзнавці ознайомлюються з досвідом складних взаємовідносин природи і суспільства. Це безперечно приводить до самопізнання і самовизначення, а в кінцевому підсумку – до морального становлення особистості, її громадянської зрілості» (Обозний В.В., 1997, с. 32). Вищезазначені міркування привели нас до узагальненого визначення терміна «еколого-краєзнавча робота», під яким ми розуміємо комплексний засіб усебічного розвитку зростаючого покоління в активному пізнанні і доступному поліпшенні навколишнього світу і самих себе у процесі занять екологічним краєзнавством.

Еколого-краєзнавча підготовка студентів є одним із завдань педагогічного вишу. Вона зумовлена як професійними вимогами – необхідністю формування в майбутніх учителів навичок (організаційних, методичних) щодо залучення зростаючого покоління до збереження скарбниці природних багатств і соціально-економічного розвитку, так і необхідністю розв'язання проблем сьогодення, які пов'язані з навчанням і вихованням школярів.

За останніх років проводяться дослідження, спрямовані на науковий супровід еколого-краєзнавчої роботи в початкових класах. Так, запропоновано окремі підходи до методичного ознайомлення молодших школярів з природою.

Результатом професійної підготовки вчителя до еколого-краєзнавчої роботи є краєзнавчі знання, уміння і навички. Окрім того, майбутній учитель усвідомлює взаємовплив його еколого-краєзнавчої підготовки на результати майбутньої професійної діяльності, свою роль у житті рідного краю, моральну спрямованість краєзнавчих знань. Він вчиться дивитися на навколишній світ не очима споживача, а очима творця, діяча, активного учасника перетворень, удосконалення навколишнього життя.

Професійна підготовка вчителя початкових класів до здійснення еколого-краєзнавчої діяльності з учнями є цілісним процесом, об'єднаним спільністю педагогічних цілей, завдань, функцій, спрямованих на досягнення кінцевого результату. Тому відбір і побудова змісту предметної галузі краєзнавства як невід'ємного складника вказаної цілісності ґрунтується на її органічному зв'язку і взаємодії з гуманітарною і соціально-економічною, математичною і природничонауковою, загальнопрофесійною і предметною підготовкою.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Загалом еколого-краєзнавчу роботу можна охарактеризувати як інтеграційний компонент змісту освіти учнів, тобто це є система знань про рідний край і діяльність учнів з його пізнання та позитивного перетворення, що сприяє реалізації загальнодидактичного принципу зв'язку навчання і виховання з життям з урахуванням провідних тенденцій у сучасній освіті.

Однією з основних умов успішної організації і розвитку еколого-краєзнавчої роботи є реалізація професійної еколого-краєзнавчої підготовки студентів педагогічних вищих навчальних закладів до цього виду діяльності. Під підготовкою майбутнього учителя початкової школи до еколого-краєзнавчої роботи в загальноосвітній школі I ступеня ми розуміємо важливий складник системи професійно-педагогічної освіти, який включає ціннісний, змістовий, процесуальний і результативний компоненти, що забезпечують засвоєння інтеграційних знань про рідний край, оволодіння уміннями його самостійного пізнання і позитивного перетворення в поєднанні з методикою використання еколого-краєзнавчого матеріалу в навчанні і вихованні учнів.

Взаємозв'язок теоретичних знань і практичної діяльності призводить до розуміння реальної необхідності знань, уміння їх застосовувати в особистій діяльності, сприяє усвідомленню місцевих проблем. Зміст практичної діяльності в галузі краєзнавства повинен ґрунтуватися на наукових знаннях: природних, суспільних, гуманітарних. Уміння застосовувати ці знання в процесі вивчення малої батьківщини, реальна практична діяльність з вивчення своєї місцевості ведуть до зміцнення теоретичних знань.

До педагогічних умов, які забезпечують процес підготовки майбутніх учителів до здійснення еколого-краєзнавчої роботи з учнями, відносимо єдність структури, змісту і цілей навчання та виховання студентів, способів реалізації набутих знань, умінь та навичок у процесі використання краєзнавчого матеріалу на практиці (на уроках, в позаурочній діяльності з учнями у початковій школі тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Байбара, Т. М. (1998). Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка.
Барков, А. С. (1961). Ещё о научном краеведении. Вопросы методики и истории географии. Москва: Изд-во АПН РСФСР. 80- 86.
Біда, О. А. (2003). Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до здійснення природознавчої освіти у початковій школі. Київ.
Великий тлумачний словник сучасної української мови. (2001). / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун.

- Гончаренко, С. У. (2011). Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинські обереги.
- Лосюк, П. (2007). Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі : (на прикладі Гуцульського регіону). Снятин : Прут-Принт.
- Обозний, В. В. (1997). Краєзнавство : навч. посіб.-практикум. Київ: Міжн. фін. аген.
- Обозний, В. В. (1998). Туристсько-краєзнавча практика у педагогічному вузі. Київ : Міжн. фін. аген.
- Совгіра, С. В. (2009). Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах. Умань.
- Тімець, О. В. (2011). Теорія і практика формування фахової компетентності майбутнього вчителя географії у процесі професійної підготовки. Черкаси.

REFERENCES

- Baibara, T. M. (1998). Metodyka navchannia pryrodnavstva v pochatkovykh klasakh : navch. posib. Kyiv : Veselka.
- Barkov, A. S. (1961). Eshche o nauchnom kraevedeni. Voprosy metodyki i istorii heohrafii. Moskva: Yzd-vo APN RSFSR. 80- 86.
- Bida, O. A. (2003). Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnykh uchyteliv do zdiisnennia pryrodnavchoi osvity u pochatkovii shkoli. Kyiv.
- Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. (2001). / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin : Perun.
- Honcharenko, S. U. (2011). Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk. Rivne : Volynski oberehy.
- Losiuk, P. (2007). Rehionalnyi etnohrafichnyi komponent u suchasni shkoli : (na prykladi Hutsulskoho rehionu). Sniatyn : Prut-Prynt.
- Oboznyi, V. V. (1997). Kraieznavstvo : navch. posib.-praktykum. Kyiv: Mizhn. fin. ahen.
- Oboznyi, V. V. (1998). Turystsko-kraieznavcha praktyka u pedahohichnomu vuzi. Kyiv : Mizhn. fin. ahen.
- Sovhira, S. V. (2009). Teoretyko-metodychni osnovy formuvannia ekolohichnoho svitohliadu maibutnykh uchyteliv u vishchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh. Uman.
- Timets, O. V. (2011). Teoriia i praktyka formuvannia fakhovoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia heohrafii u protsesi profesiinoi pidhotovky. Cherkasy.

Статтю подано до редколегії 09.09.2019 р.
Рекомендовано до друку 30.09.2019 р.